

UNA PERSPECTIVA DEL SENYORIU: ORÍGENS I EVOLUCIÓ A TERRES VALENCIANES (SS. XIII-XV)

ÀNGEL SANCHIS CAMBRA

ONTINYENT, LA VALL D'ALBAIDA

Resum: *Al s. XIII, amb l'arribada del casal d'Aragó, s'inicia a terres valencianes l'establiment d'una societat feudal que va tindre amb el senyoriu una cèl·lula base de l'organització econòmica i social. A continuació, es repassen de forma breu alguns trets del senyoriu medievals valencians; des dels seus orígens, la seua evolució política i econòmica al s. XIV, i el dinàmic mercat de la terra que va caracteritzar el s. XV valencià.*

L'origen de les senyories (ss. XIII-XIV)

Abans d'abordar el procés constitutiu dels primers senyoriu valencians, cal saber que la gènesi de la societat feudal a terres valencianes va tindre lloc amb una dinàmica diferent al model europeu general. A la península ibèrica el procés de protofeudalització del món romà es va veure interromput per l'arribada del Islam al s. VIII. Per aquesta raó, no va ser fins al s. XIII, amb la conquesta dels territoris per part de la corona catalano-aragonesa, quan es va iniciar una ràpida transformació cap al feudalisme.

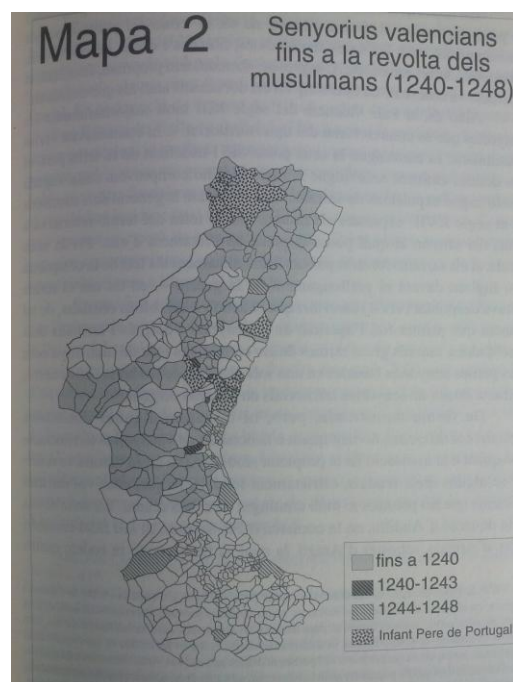
La transició cap a la societat feudal va donar lloc a l'aparició dels senyoriu. Aquests des de la seua instauració fins a la seua dissolució al s. XIX, s'han imposat i mantingut com una cèl·lula principal de l'enquadrament social. La

senyoria era un marc d'organització de les relacions socials entre homes i dones, i suport d'un estament social, els senyors, que a través del seu poder i rendes es mantenien i reproduïen com a classe.¹

Com s'ha assenyalat fou durant la conquesta del territori valencià (1233-1245) quan es constituïren el gros de les senyories valencianes. El monarca, Jaume I, fou qui va dirigir les campanyes bèl·liques i controlà el repartiment en el *Sharq Al-Andalus*, distribuint les terres entre els grups que participaren en la guerra. Per tant, la monarquia fou l'encarregada de la creació de les senyories al nou Regne de València durant el s. XIII. L'assalt a la terra, com l'ha qualificat Josep Torró, va ser ordenat i controlat per la corona que va repartir terres entre els membres de la noblesa feudal; bé per la seua participació en la guerra o pels serveis prestats al casal d'Aragó.²

Pel que fa a les donacions en feu, en uns primers moments, al nord del País Valencià trobem una major presència del senyoriu fruit de les necessitats de la guerra, mentre que al sud del nou regne hi havia un menor nombre, degut a una suficiència militar reial en aquesta última fase de la conquesta. Per tant, en la darrera etapa no era necessari comptar amb una elevada ajuda dels estaments

Mapa dels senyoriis valencians a mitjans del s. XIII.
Font: GUINOT, E., "La creació de les senyories en una societat feudal de frontera" ... *op.cit.* pàg. 85.

¹ FURIÓ, A., "Senyors i senyories al País Valencià al final de l'edat mitjana", dins: IRADIEL, P., *Revista d'Història Medieval*, N° 8: Les senyories medievals. Una visió sobre les formes del poder feudal. València: Departament d'Història Medieval de la Universitat de València, 1997, pàg. 109.

² Malgrat que al s. XIV hi hagué nombroses donacions, alienacions i creacions de nous senyoriis, el ben cert és que el primer i gran creador de senyories al Regne de València fou el rei Jaume I durant el s. XIII. Dins: GUINOT, E., "La creació de les senyories en una societat feudal de frontera", dins: IRADIEL, P., *Revista d'Història Medieval*, N° 8: Les senyories medievals. Una visió sobre les formes del poder feudal. València: Departament d'Història Medieval de la Universitat de València, 1997, pàgs. 81-82.

militars, els quals devien ser recompensats pels seus serveis.

En el repartiment de Jaume I, els senyorijs foren atorgats en la major part dels casos com una propietat territorial a perpetuïtat, franca i lliure; com assenyalen nombrosos documents amb la fórmula <<*Hereditatem propriam, francham et liberam*>>. La major part d'aquests dominis senyorials eren alodials, és a dir, sols de tipus territorial i no gaudien dels drets jurisdiccionals sobre els seus vassalls.

Ara bé, al llarg del primer segle d'història del Regne de València aquesta situació anava a canviar. D'una banda, el monarca anava a atorgar progressivament els drets jurisdiccionals a membres de la família reial i a senyors en agraïment pels serveis prestats a la corona. D'altra, a les corts alfonsines (1329-1330), el rei Alfons IV atorgà el fur conegut com <<jurisdicció alfonsina>> pel qual tot aquell propietari de terra amb un mínim de quinze famílies vivint a la seua senyoria tenia dret a exercir la jurisdicció civil i bona part de la criminal.³

D'aquesta manera, front a la complexitat dels mapes senyorials de l'Europa feudal i la Catalunya vella, al Regne de València, majoritàriament, cadascun dels pobles i alqueries tenia un únic senyor que primer va adquirir els drets territorials i al llarg del s. XIV els jurisdiccionals.

Crisi i canvis de titularitat als senyorijs (ss. XIV i XV)

Una vegada vistos els principals trets de la implantació dels dominis feudals al territori valencià durant el s. XIII, anem ara aprofundir en la seua evolució i l'extraordinària dinàmica de mobilitat que els va caracteritzar al llarg del s. XIV i XV.

---

³ Aquesta decisió es trobava lligada a l'abandonament dels Furs aragonesos per part dels nobles i l'acceptació definitiva dels Furs valencians. *Ibidem*

Al llarg del tres-cents i la primera meitat del quatre-cents, molts senyorius patiren profundament la crisi econòmica i demogràfica del segle, la qual va conduir els propietaris a la ruïna econòmica, l'endeutament i finalment a la venda dels seus dominis. La desgràcia política i els enormes deutes cada vegada ofegaven més les economies senyorials i són el motiu de continues transferències de domini d'uns llinatges a altres.⁴

La noblesa valenciana va tindre greus dificultats per mantenir el seu poder només amb els seus dominis territorials, més encara en un segle com el XIV caracteritzat per la crisi i la caiguda del valor de les rendes agràries. Durant el repartiment de la terra, Jaume I no sols es va reservar la majoria de viles i ciutats, sinó que a més limità les donacions de la noblesa, en la majoria dels casos a l'àmbit d'un castell, una torre o una alqueria. La penúria dels ingressos dominicals i l'escàs volum de rendes constitueix un dels principals trets estructurals de la senyoria valenciana, i la principal de les seues insuficiències.

Així mateix, altres problemes de la noblesa eren: les condicions avantatjoses que havien ofert als seus colons per afavorir-ne l'establiment en els seus dominis, o la subordinació de moltes senyories situades en els termes d'una ciutat o vila reial el que generava el intervencionisme dels oficials i elits urbanes en els afers interns del senyoriu.⁵

Aquesta conjuntura va afectar les economies senyorials i els dominis van ser fruit de continues alteracions entre diferents propietaris. En realitat, poques eren les famílies nobiliàries que aconseguien perpetuar la seua propietat dues o més generacions al capdavant d'unes senyories escasses en terres i pobres en rendes i drets.⁶

---

⁴ FURIÓ, A., "Senyors i senyories al País Valencià al final de l'edat mitjana"... *op.cit.* pàgs- 118-119.

⁵ Amb aquestes deficiències estructurals qualsevol despesa extraordinària -compra de terres o cases, el pagament d'un dot, etc.- podia generar l'endeutament de la senyoria. *Ibidem* pàgs. 119-121.

⁶ *Ibidem* pàgs. 125-26

EVOLUCIÓ POLÍTICA DEL SENYORIU DE SUMACÀRCER (ss. XIII-XVI) ⁷		
PERÍODE	PROPIETARI	CAUSA TRANSMISSIÓ
1243/1244 – 1276	Monarquia	Conquesta. Règim de Alcaidia
1276 – 1294	Beltran de Vilanova i Ferran Garcés de Roda	Donació vitalícia
1294 – 1308	Tomàs de Pròxita	Donació
... – 1327	Joan de Pròxita	Herència
1327 - 1342...	Joan Cervató	Compra
... 1348 ...	Ramón de Riusec	Herència (?)
1348 - 1362 ...	Francesc Muñoz - Diego Lopez de Cetina	Dot
1389	Governació de València	Embargament (Endeutament censals)
1389-1404	Valenço Muñoz	Desembargament parcial
1404-1409	Ferran Muñoz	Donació i desembargament parcial
1409-1410	Governació de València	Embargament
1410-1426	Joan Quintavall – Joana	Compra
1426 – 1433	Isabel Pardo de la Casta - Guillem Galcerán de la Serra	Compra
1433 – 1451	Guillem Crespí de Valldaura	Compra
1451 – 1491	Luis Crespi de Valldaura	Herència
1491 – 1522	Ausiàs Crespí de Valldaura	Herència

⁷ Taula elaborada amb les dades proporcionades per: PONS ALÒS, V., *El señorío de Sumacàrcer en la Baja Edad Media. De Mudejares a Moriscos*. Xàtiva: Amics de l'Ermite de Sumacàrcer, 1995, pàgs. 17 – 33.

La virulència de la crisi va generar continus canvis de propietat, així és que els senyors tractaren d'afirmar la seua hegemonia social establint estratègies alternatives per minimitzar les carències de les seues economies senyorials.

Entre les maniobres iniciades pels senyors per superar els seus problemes econòmics podem destacar: l'aposta per una producció artesanal especialitzada als seus dominis, la participació en operacions especulatives -agràries i comercials-, la introducció de nous cultius -morera, canyamel i arròs-, o la participació en les campanyes militars de la monarquia que oferien salaris i retribucions pels serveis prestats.

Ara bé, la principal iniciativa dels senyors fou participar en la inversió creditícia en deute públic i privat mitjançant la compra de censals. Mentre que els censals emesos, ofegaven les economies senyorials conduint-les a l'embargament i la venda, aquells que s'adquirien permetien sostenir els nivells de renda amb les seues pensions anuals; conseqüentment aquests estaven presents en la majoria d'economies senyorials.⁸

L'estructuració de grans dominis territorials (s. *XV*)

Com hem vist, al llarg del s. *XIV* i bona part del *XV* moltes petites i mitjanes senyories quedaren asfixiades i arruïnades per la seua escassa capacitat econòmica i per un endeutament creixent. En molts casos les terres eren embargades, però aquest era el pas previ a la venda definitiva. A finals del s. *XV*, els principals llinatges del país i ciutadans -homes de vila- enriquits anaven a tractar d'aprofitar aquesta conjuntura per incrementar els seus dominis territorials.⁹

---

⁸ *Ibidem* pàgs. 141-144.

⁹ El s. *XV* valencià va estar caracteritzat per una gran activitat del mercat de la terra i una intensa circulació de senyories.

Un dels exemples més vistosos d'aquesta recomposició dels territoris senyorials i l'extraordinària dinàmica del mercat de la terra, el tenim amb la creació d'un gran estat senyorial com el que va dur a terme la família Borja. A finals del s. XV, els ducs de Gandia planificaren l'adquisició de petites i mitjanes senyories que passaven per dificultats financeres; tant en les proximitats del ducat com baronies d'altres comarques del país.

A continuació, es presenta un quadre amb les compres de senyories i baronies que va realitzar la casa dels Borja a finals del s. XV.

COMPRA DE PETITES I MITJANES SENYORIES PER PART DE LA FAMILIA BORJA (Finals s. XV) ¹⁰		
ANY	LLOC	PREU
1479	Baronia de Boïl	66.000 sous
1484	Lloc i castell de Xella	210.000 sous
1485	Bellreguart, Alqueries de Balaguer i de Carbonell, Xeresa i Alcodar	776.000 sous
1487	Vall de la Gallinera	199.000 sous
1491	Vall de Ebo	90.000 sous
1494	Baronies de Llombai, Torís i Corbera	1.155.000 sous
1499	Baronia de Castelló de Rugat	-
1499	Albalat dels Sorells	600.000 sous
1499-1502	Senyories de Miramar, Almoines i el Real	-
1510	Albalat de la Ribera	-

¹⁰ El contingut de la taula s'ha extret a partir de les dades extretes en: PASTOR ZAPATA, J.L., "Duques y barones: el patrimonio de los Borja más allá de Gandía a fines del siglo XV". *Revista Borja*, Nº3, València: Institut Internacional d'Estudis Borgians, 2010-2011, pàgs. 19-46.

El valor total de l'adquisició de senyories superà els 2.500.000 sous. Aquest exemple mostra com al llarg del s. XV hi hagué un actiu mercat de la terra que va possibilitar l'acumulació de terres en mans de grans fortunes, el que anava en detriment dels patrimonis de la petita i mitjana noblesa que ofegats pel deute es veien abocats a la venda dels seus senyories.

Conclusions

Comptat i debatut, hem vist breument com la creació dels senyories al Regne de València va tindre les seues pròpies particularitats dins de l'occident feudal. El procés va ser fruit de la conquesta, i a l'igual que el conflicte armat, l'estructuració de la terra fou dirigida per la monarquia que atenent les condicions del moment, va crear uns dominis en molts casos insuficients per consolidar estats senyoriais importants.

Conseqüentment, al llarg del s. XIV i XV les economies senyoriales es veieren en continus problemes econòmics. Una eixida als problemes podia ser l'emissió de censals, però a llarg termini aquests acabaven convertint-se en la causa de venda del senyoriu fruit del impagament de les pensions anuals. En canvi, altres llinatges més poderosos, com el cas dels Borja, es varen saber moure en aquest mercat del censal que en molts casos obria les portes a la propietat de la terra. En la majoria dels casos d'endeutament la terra acabava en les mans dels creditors dels senyors.

En resum, es pot dir que el mercat de la terra durant la segona meitat del s. XIV i al llarg del s. XV va estar molt actiu, i un dels motors de la seua activitat fou el carregament de deutes sobre les propietats que va dinamitzar les compravendes de les terres senyoriales.

Bibliografia:

- FURIÓ, A., "Senyors i senyories al País Valencià al final de l'edat mitjana", dins: IRADIEL, P., *Revista d'Història Medieval*, N° 8: Les senyories medievals. Una visió sobre les formes del poder feudal. València: Departament d'Història Medieval de la Universitat de València, 1997, pàgs. 109-151.
- GUINOT, E., "La creació de les senyories en una societat feudal de frontera", dins: IRADIEL, P., *Revista d'Història Medieval*, N° 8: Les senyories medievals. Una visió sobre les formes del poder feudal. València: Departament d'Història Medieval de la Universitat de València, 1997, pàgs. 79-108.
- PASTOR ZAPATA, J.L., "Duques y barones: el patrimonio de los Borja más allá de Gandía a fines del siglo XV". *Revista Borja*, N°3, València: Institut Internacional d'Estudis Borgians, 2010-2011, pàgs. 19-46.
- PONS ALÒS, V., *El señorío de Sumacàrcer en la Baja Edad Media. De Mudejares a Moriscos*. Xàtiva: Amics de l'Ermita de Sumacàrcer, 1995.

COM CITAR AQUEST ARTICLE:

Format Norma ISO 690-2

Sanchis Cambra, Àngel, "Una perspectiva del senyoriu: orígens i evolució a terres valencianes (ss. XIII-XV)" [en línia]. *Clapir, Joves Historiadors i Historiadors Valencians* [publicació seriada en línia]. Febrer 2015. <enllaç> [Consulta: Dia Mes Any].

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquest article i la seua utilització ha de respectar els drets de la persona/persones autora/autores. Pot copiar, distribuir i comunicar públicament l'obra. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona/persones autora/autores i el títol de l'article. No s'autoritza la seua reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre. Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de l'article com als seus resums i índexs.